

Schinkelshoek & Verhoog

Thuis in Den Haag

Chris van Dam

Komen we hier nog uit? Over ongekend onrecht en institutioneel wantrouwen

Dit is een tekstuele versie van de Binnenhoflezing van Chris van Dam zoals uitgesproken op 6 juli 2022 op Paleis Lange Voorhout te Den Haag.

Dames en heren,

Het is een eer en een genoegen om gevraagd te worden dit jaar de Binnenhoflezing te verzorgen. De lezing die op de website van Schinkelshoek & Verhoog wordt aangekondigd als ‘een bescheiden hommage aan het eeuwenoude regeringscentrum’, dat wij kennen als het Binnenhof.

Een hommage. Volgens Van Dale wordt daarmee bedoeld: een ‘huldebetuiging’ of een ‘eerbewijs’. Het is niet moeilijk een eerbewijs te brengen aan de historische en architectonische kwaliteiten van het Binnenhof, waar een restauratie zo goed aan besteed is. Maar het is de vraag of het gaat lukken om een hommage te brengen aan het hedendaagse politieke proces dat we ook met dat Binnenhof associëren. Ook al is dat toneel tijdelijk verplaatst naar de Bezuidenhoutseweg.

Het is vandaag een jaar geleden dat Peter R. de Vries werd vermoord. Er woedt een oorlog op Europees grondgebied. Gisteravond is er door onze politie geschoten bij een boerendemonstratie. In Ter Apel slapen de asielzoekers in de open lucht. Ergens loop ik het gevaar dat ik hier vanavond – in dit mooie paleisje – de pianist van de Titanic ben. Tijdens het diner breng ik wat aardige melodietjes ten gehore, terwijl wij gezamenlijk een ijsberg tegemoet gaan. Want laten we wel wezen: het beeld dat wij in onze huiskamers te zien krijgen over wat zich in ons landsbestuur afspeelt, doet mij geregeld wanhopen. Gaat dit nog goed komen, komen we hier nog uit?

De incidentenzucht, de omgangsvormen, de stortvloed aan Kamervragen, spoeddebatten en moties, de hijgerigheid, 21 fracties, 3 enquêtes, de mediocratie. Maar bovenal het wantrouwen in de politiek en in politici, het onvermogen om verbinding te houden met de samenleving, bepaalde groepen in het bijzonder. Ik vind het soms angstaanjagend en ik merk dat ik me steeds vaker afkeer van berichtgeving hierover, omdat ik er genoeg van heb.

Geachte aanwezigen, ik ben geen politicoloog, geen ziener, geen Binnenhof-duider. Ik sta hier vooral als voormalig voorzitter van de Parlementaire Ondervragingscommissie Kinderopvangtoeslag. Precies 2 jaar geleden is die commissie aan de slag gegaan. Een halfjaar

later, in december 2020 hebben we ons rapport opgeleverd en daarna heb ik in het publieke debat vooral m'n best gedaan m'n mond dicht te houden. Afgezien van één interview in de Volkskrant. Want ik vond dat het rapport moest spreken en ik vond ook dat we als commissie in gezamenlijkheid achter dat rapport moesten blijven staan. Een al te vocale voorzitter zou daar niet bij helpen.

Maar inmiddels is de tijd zo ver voortgeschreden, dat ik denk dat het wel weer kan. Maar ook omdat de manier waarop de commissie gewerkt heeft en het rapport dat we hebben opgeleverd bij kunnen dragen aan die hommage aan het werk op en rond het Binnenhof. Want het is daar zeker niet alleen maar kommer en kwel.

Ik wil vanavond voornamelijk twee dingen doen. Dat is in de eerste plaats wat toelichting geven op de wijze waarop de ondervragingscommissie te werk is gegaan. En ten tweede wil ik – kijkend naar inzichten en gedachten die ik heb opgedaan na Ongekend Onrecht – wat filosoferen over de relatie burger-politiek of burger-overheid.

Hoe begon het allemaal?

Twee jaar geleden was het CDA druk doende om een nieuwe politieke leider te vinden. Het waren de dagen van Hugo de Jonge en Pieter Omtzigt, oh ja, en ook nog van Mona Keijzer en Martijn van Helvert. In die dagen werd ook druk gesleuteld aan de bezetting van een parlementaire ondervragingscommissie die zich met het dossier kinderopvangtoeslag bezig zou gaan houden. Dat was een issue dat zich vooral binnen de commissie Financiën had afgespeeld. In de fractievergaderingen had ik er wel wat van mee gekregen – vooral door de toenemende frustratie van Pieter Omtzigt hierover.

Binnen de fractie bestond de voorkeur dat de woordvoerder Financiën niet lid zou worden van die ondervragingscommissie. Om een aantal redenen. Het is voor veel fracties een vaste regel dat woordvoerders niet zelf in een enquête- of ondervragingscommissie gaan zitten, omdat zij zich vaak al waarderend over het onderwerp hebben uitgelaten. En de overvolle agenda van Omtzigt leidde binnen de fractie ook tot de overtuiging dat het beter was om de lasten te verdelen. Hoe moeilijk dat ook voor hem was en hoeveel waardering er ook bestond voor zijn inzet.

Ik heb toen aan het fractiebestuur aangeboden om als lid in die ondervragingscommissie te gaan zitten. Ik had het gevoel dat dat behulpzaam was, zoals ik eerder het MH17-dossier had kunnen overnemen. Binnen de fractie waren er mensen die het een heel goed plan vonden als ik dat ging doen, 'want ik had bij de politie en het OM ondervragingservaring opgedaan'. Dat vond ik een bijzondere gedachte: zouden het dat soort verhoren worden?

Ik deed mijn aanbod op woensdag, net zoals vandaag de een-na-laatste dag vóór het zomerreces. Mijn fractiesecretaris nam het aanbod in dank aan en zou mij laten weten of het nodig was. Toen ik op donderdagmorgen in de Kamer kwam, op die rare laatste dag van het parlementaire jaar, waarop het lijkt of daarna de wereld vergaat omdat alles er nog doorheen gejaagd moet worden, liep ik in eerste instantie nietsvermoedend rond.

Maar al snel begonnen collega's mij te feliciteren. Nu ben ik begin juli jarig, maar bij de vierde gelukwens had ik de tegenwoordigheid van geest om te vragen waar ik nou precies mee gefeliciteerd werd. Nou, vertelde Henk Nijboer mij, met het voorzitterschap van de ondervragingscommissie. Het voorzitterschap? Wat gebeurde hier? Mijn eigen fractiesecretaris bleek van niets te weten.

In de Kamer gaan dingen zeer bijzonder. Soms willen partijen of individuele Kamerleden ergens heel erg graag hun vork in zetten, op andere momenten lijkt er een hete steen rond te

gaan die liever niet vastgehouden wordt. Maar waar je ook niet van wilt dat zomaar iemand anders die in handen krijgt. Na het onderzoek naar de financiering van gebedshuizen uit onvrije landen – waar CDA-collega Michel Rog als voorzitter had opgetreden – was het CDA niet aan de beurt om een commissie voor te zittingen. Maar toen aan het begin van de avond de Kamervoorzitter in de Oude Zaal de bokaal liet rondgaan waarin de leden van de commissie een stembriefje moesten deponeren, wist ik dat mijn naam daaruit tevoorschijn zou komen.

Het eerste wat ik als voorzitter heb gedaan is individuele gesprekken voeren met de leden van de commissie. Met de vraag: wat wil jij hieruit halen, wat drijft je, welke leeuwen en beren zie je. De details van die gesprekken lenen zich niet voor openbaarmaking maar zijn wel besproken binnen de commissie en hebben in hoge mate bijgedragen aan het teamgevoel, aan het voor elkaar willen werken, aan begrip hebben voor de positie van de ander. Ik heb het als bijzonder ervaren dat 8 Kamerleden van zo verschillende politieke huize in zo korte tijd zoveel werk hebben verzet, elkaar veel gunden, een rapport met verstrekkende conclusies hebben geschreven waar in veel gevallen ook toonaangevende politici uit de eigen politieke familie knap last van kregen. Daarin toonden die Kamerleden dat ze gezamenlijk deel uitmaakten van het instituut Tweede Kamer. En dat is heel belangrijk.

Het grootste probleem dat we als ondervragingscommissie hebben gehad was het uitstellen van ons oordeel. Daar waar Kamerleden dag in dag uit gevraagd wordt iets te vinden van een situatie – ook als je er eigenlijk nog helemaal niets van afweet – daar is het werk in zo'n commissie juist gericht op het eerst onderzoeken van de feiten en het dán pas geven van een opinie.

Ik heb als Kamerlid meermalen meegemaakt dat ik in de ochtend door media werd gevraagd om iets te vinden van een rapport dat net was uitgekomen. In het begin deed ik dat ook, omdat ik dacht dat dat zo hoorde. Maar al snel voelde ik me daar ongemakkelijk bij. “Mag ik het rapport niet eerst even lezen, voordat ik commentaar geef? Al was het maar de samenvatting.” “Nou, we proberen het even bij een collega van u”. En even later hoorde ik die collega op de radio met een doorwrocht betoog waaruit één ding duidelijk bleek: hij of zij had het rapport ook niet gelezen.

In de zucht naar media-aandacht, in de snelheid van het debat, om als eerste met een tweet te zijn die óók nog opvalt, is het geven van een splijtende mening een kernvaardigheid van een Kamerlid, een spier die elke dag getraind wordt. En als je dan plots in een ondervragings- of enquêtecommissie komt, dan is het moeilijk om dat af te leren. Om nieuwgierigheid voorop te zetten, en het oordeel naar achteren. Helemaal als er iemand voor je zit die er alles aan doet om zijn of haar rol te minimaliseren, die geen actieve herinnering meer heeft. Ik wens al die Kamerleden die de komende maanden in enquêtes actief zijn hier heel veel sterkte mee.

Wat hier overigens ook speelt is een gender-dingetje: vrouwen die pittig doorvragen zijn heksen en feeksen, mannen die goed doorvragen snappen hoe het werkt.

Al met al ben ik buitengemeen trots op het werk dat we als ondervragingscommissie hebben verricht. Niet alleen omdat we tegen de ouders en kinderen die betrokken waren bij het dossier kinderopvangtoeslag hebben kunnen zeggen: niet jullie waren fout, maar wij, de overheid zat fout. Maar vooral omdat we als individuele Kamerleden hebben laten zien dat we boven ons eigen individuele, politieke belang konden uitstijgen, dat de commissie groter was dan de som der delen, dat de Tweede Kamer een belangrijk en eervol instituut kan zijn, binnen onze parlementaire democratie. Als de leden dat willen...

De ondervragingscommissie heeft in haar eindrapport de staatsmachten opgeroepen in de eigen spiegel te kijken. Om zich te bezinnen op de eigen rol in het kinderopvangtoeslagdossier.

Als wetgever, als uitvoerder, als rechter. Hoe was het mogelijk dat – in de woorden van de commissie – al die staatsmachten door de bodem van de rechtsstaat zijn gezakt?

Ik ga niet al die evaluaties en zelfreflecties hier bespreken, maar ik ben wel zo vrij om uit al dat gereflecteer en bespiegelen een aantal punten te pikken die mijns inziens relevant zijn voor de verhouding tussen overheid, politiek en burger. Die kunnen mogelijk een rol spelen – op de langere termijn – bij herstel van vertrouwen. Want dat is het punt: er zijn mensen die geen enkel vertrouwen meer hebben in hún overheid. De ouders, de boeren, de Groningers en zo veel anderen. Ik vind de situatie écht zorgelijk, maar ik weiger te geloven dat dit een onveranderlijk gegeven is. Volgens mij zit er ook op een Titanic een roer, en we drijven nog.

Overweging 1: gelijkwaardigheid

Een oude Joodse vertelling leert ons dat de nacht pas werkelijk voorbij is, wanneer we voldoende licht hebben om in het gezicht van de ander onze broeder of zuster te herkennen. Dan pas breekt de dag aan. Een mooie gedachte. Het gezicht van de ander zien. Heeft dat iets te maken met die o zo graag gewenste menselijke maat?

De Raad van State en de rechtbanken hebben het meest werk gemaakt van hun evaluatie. De Raad van State wat gouvernementeel, de bestuursrechters in eerste aanleg veel persoonlijker. Op de rode, persoonlijke, pagina's van hun evaluatie, schrijven ze wat de hele kwestie hen gedaan heeft. Hoe ze soms voor hun eigen gevoel als rechter gefaald hebben, hoe ze niet de bescherming hebben gegeven die van hen verwacht mocht worden. Als ik dat lees, als ik het idee heb dat ik zo'n rechter in z'n gezicht, in z'n ziel kijk, dan ontstaat er bij mij een opening. Ik zie niet een official, ik zie een mens.

Die behoefte om een medemens te zien, zag ik ook bij de 'slachtoffers' van de kinderopvangtoeslag. 'Slachtoffer'. Ik gebruik het woord bewust. Om het vanaf nu niet meer te gebruiken. In Almere, de gemeente waar in absolute aantallen de meeste getroffen gezinnen wonen, leerde ik dat ouders niet meer zo genoemd willen worden. Ook niet 'ervaringsdeskundige' of andere termen die hen – bedoeld of onbedoeld – in een ondergeschoven positie drukken. De vrouwen in Almere noemen zich 'herstelexperts' en willen gezien en behandeld worden als gelijkwaardige medemensen. Partners van de overheid. Ja, ze willen gecompenseerd worden waar het gaat om materiële schade, maar dat is niet het hoofddoel. Zoals één van de ouders het verwoordt:

“De enige manier om vertrouwen in de overheid terug te krijgen is door te laten zien dat wij als individuen het vertrouwen krijgen van de overheid om samen aan het roer te gaan staan, met mensen die wij vertrouwen als neutrale vertalers, om ons gelijkwaardig te voelen met degenen die de middelen en macht hebben om beslissingen te nemen die onze levens aangaan en bepalen. Daarmee tonen de ontvoerders dat ze eindelijk erkennen dat ze niet het recht hebben hun macht te gebruiken om ons [...] onze vrijheid te ontnemen.”

Dit is wat ik mis in de herstelaanpak zoals die nu in praktijk wordt gebracht, die basis van gelijkwaardigheid. Er zijn wel goede initiatieven om vanuit gelijkwaardigheid tot oplossingen te komen. Zo ben ik onder de indruk van wat Laurentien van Oranje vanuit haar Number5 foundation op de mat legt. In essentie gaat het erom dat vrouwen, mannen, kinderen die getroffen zijn door de uitvoering van de kinderopvangtoeslag hun waardigheid terugwinnen door zélf keuzes te mogen maken, zoals wij dat allemaal als mens willen. Er is dringend een andere blik op mensen nodig. Je moet hen niet zien als een doelgroep, als 'kwetsbaren', als 'gedupeerden', 'als slachtoffer' – als boeren, Groningers, asielzoekers, Afghanen, wappies, enz. – maar als mensen die net zoals iedere minister of topambtenaar regie over het eigen leven

willen hebben of terug willen winnen. Dat is echt iets om je op te bezinnen, hoe je zelf als politicus, ambtenaar, mens naar de ander kijkt.

Die behoefte aan gelijkwaardige behandeling geldt overigens ook voor medewerkers van de Belastingdienst. Tot nog toe is hun stem nog nooit gehoord, zijn ze zelfs meer dan anderen in de hoek gezet, met het stempel ‘institutioneel racisten’. Als ondervragingscommissie hebben we verzoeken van ambtenaren – van de werkvloer – om gehoord te worden afgewezen. We hadden er simpelweg geen tijd en geen mandaat voor. Maar vaker en vaker denk ik dat een bijdrage aan de hersteloperatie kan zijn dat allerlei betrokkenen bij de kinderopvangtoeslag elkaar in het gezicht kunnen zien, elkaars verhaal kunnen horen. Daarbij zou het maatschappelijk middenveld – ik denk aan de kerken, de moskeeën, de vakbonden, de wetenschap, de media – de overheid te hulp kunnen schieten. We moeten iets bedenken waardoor we met elkaar verder kunnen. Noem het gerust een waarheids- en verzoeningscommissie.

Alleen Lodewijk Asscher en Erik Wiebes hebben persoonlijk laten zien dat de affaire consequenties had. Het blijven zitten van politieke hoofdrolspelers bevindt zich staatsrechtelijk al aan de onderkant van de meetlat, maar het heeft ronduit een schadelijke betekenis voor het beleven van gelijkwaardigheid. Het functioneren van politici raakt kennelijk hun buitenkant, niet hun binnenkant.

Iets van een ontbijt met *bacon and eggs*, ham en eieren. Het varken is daar op een volstrekt andere wijze bij betrokken, dan de kip. Wees dan niet verbaasd als de varkens afhaken.

Overweging 2: de goede overheid is niet zo goed

Ons bestuursrecht drijft op het axioma van ‘de goede overheid’. De overheid dient het algemeen belang, is onafhankelijk, volgt de regels, is netjes. Dat is het uitgangspunt. Maar mijn ervaring is inmiddels – zeker vanuit een perspectief van rechtsbescherming van burgers – dat de overheid niet meer op voorhand te vertrouwen is.

Ik neem u mee naar een uitspraak van het Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden van januari 2022. Het gaat om een zaak waarin enkele belastingplichtigen (betrokken bij een BV) meer dan 400 blauwe belastingenveloppen hebben ontvangen en meer dan 100 bezwaar- en beroepschriften hebben ingediend. Ik lees u voor:

“Het Hof vraagt of de rechter de Belastingdienst nog kan geloven. De inspecteur verklaart dat hij zich afvraagt of belanghebbende goed is behandeld. De inspecteur verklaart dat de aanslagen waarschijnlijk wel kloppen. Het Hof vraagt of dit zo is en vraagt nogmaals of de rechter de Belastingdienst wel kan vertrouwen. De inspecteur verklaart dat het hierbij gaat om een ethische discussie en dat hij de vraag begrijpt. Het Hof houdt de inspecteur voor dat de bal bij hem ligt. En dat de vraag voorligt wat er moet gebeuren als er twijfels zijn bij het controlerapport.”

Een bijzondere rechtszaak. Dit zou je tot voor kort niet zo expliciet lezen. Uiteindelijk verklaart het Hof – uiteraard onder verwijzing naar het rapport Ongekend Onrecht – het hoger beroep gegrond. De burger trekt hier aan het langste eind.

De goede, rechtmatige overheid. Het bestuursrecht komt voort uit het staatsrecht. Tijdens mijn studie was bestuursrecht een bijvak van staatsrecht. Het beeld van die ‘goede overheid’ stamt uit het verticaal georganiseerde staatsrecht, waar de verhouding overheid–burger per definitie *top down* is. In de loop der jaren is het bestuursrecht als rechtsgebied fors geëmancipeerd, maar de bodemplaat is niet mee veranderd. Met de maatschappelijke ontwikkeling waarin burgers mondiger zijn geworden, waar kritischer gekeken wordt naar overheidsalmacht, waar

in de netwerksamenleving burgers zich vaker horizontaal dan verticaal ten opzichte van de overheid willen verhouden.

Als u zich als burger meldt bij de bestuursrechter, dan staat u bij binnenkomst al direct 0-1 achter. De overheid wordt gezien als de goede, het algemeen belang dienende partij. En in veel gevallen is de reflectie daarvan dat de burger de partij is die gewantrouwd wordt. De overheid stelt de rechtsverhouding met de burger vast, in het civiel en strafrecht is het de rechter die dat doet. De overheid mag de feiten presenteren en als burger moet je hemel en aarde bewegen om daar jouw feiten tegenover te zetten. Het bestuursrecht kent weinig feitenonderzoek door de rechter. De overheid heeft alle ruimte om beleidsafwegingen en -keuzes te maken. Sterker nog, dat is een van de wezenskenmerken van het bestuursrecht, dat de rechter zich niet met het beleid moet bemoeien. Daar waar het strafrecht en het civiele recht te allen tijde stootkussens van beschermende beginselen en redelijkheid en billijkheid kennen, zijn deze in het bestuursrecht op essentiële punten buiten de gereedschapskist van de rechter geplaatst. We weten uit de kinderopvangtoeslag waar dit toe kan leiden.

De rechtspraak – de Afdeling voorop – is hier aan het repareren, maar de wetgever moet aan de slag met een herijking van ons bestuursrecht. Het lid van de Tweede Kamer dat bereid is zich te verdiepen in het dossier bestuursrecht, bereid is om alle rapporten en inzichten vanuit de bestuursrechtelijke wetenschap te verzilveren, bereid is onze Minister van Rechtsbescherming achter de broek te zitten om hier per direct werk van te maken, doet écht iets goeds voor ons land. Niet sexy, wel goed.

Overweging 3: ambtelijke professie

Onlangs mocht ik iets doen in de gemeente Nieuwkoop. Daar vertelde men mij – en dat schijnt in gemeenteland heel gebruikelijk te zijn – dat wanneer ambtenaren een advies schrijven voor een wethouder of voor het college, dat er aan dat advies geen letter wordt gewijzigd als vervolgens door de bestuurder een ander besluit wordt genomen. Dus als het ambtelijk advies is dat we linksaf moeten en de wethouder besluit dat we rechtsaf gaan, dan kunnen burger, raad en pers het in de stukken allemaal nalezen. Daar hoeft je in ambtelijk Den Haag niet om te komen.

Vorige week verscheen er een rapport van I&O Research, geschreven in opdracht van het programma Dialoog en Ethiek, een van de betere opbrengsten van het rapport Ongekend Onrecht. In dit rapport, genaamd 'Morele vragen van rijksambtenaren', staat te lezen hoe op de departementen geworsteld wordt met – ietwat kort door de bocht geformuleerd – de waarheid. In de Haagse torens is de gemeente Nieuwkoop ver weg: hoe dichter je bij de minister komt, hoe meer er een systeem van moduleren, gladstrijken en 'concensueren' ontstaat. Antwoorden op Kamervragen, brieven van de minister, beleidsnotities worden geplooid naar wat geacht wordt politiek wenselijk te zijn. Ambtenaren in uitvoeringsorganisaties, dossierambtenaren op het ministerie, maar zeker ook in de samenleving betrokken organisaties en burgers worden er gek van. En ook Kamerleden. Die van de minister antwoorden krijgen op Kamervragen die niet lijken op de werkelijkheid die hun op andere wijze al aangereikt is. Toegegeven: het verschilt per bewindspersoon en ministerie.

Dit proces is vernietigend voor het vertrouwen dat burgers – inclusief professionele burgers zoals Kamerleden – hebben in de werking van onze overheid, in de werking van de politiek. Deze werkwijze drijft op een ambtelijke gedachte van consensus, terwijl de politiek een wereld van het conflict is. Ik snap dat de werkwijze deels voortkomt uit het werken met krappe coalities, maar we moeten er zo snel mogelijk van af. Menig minister is helemaal niet bang voor

het voorleggen van een dilemma of een mislukking aan de Kamer. En als je dat wel lastig vindt – zoals een minister in het I&O-onderzoek die een ambtenaar vraagt een document te vernietigen – dan deug je niet voor het vak.

Om de geloofwaardigheid van de Haagse politiek te vergroten is het dringend noodzakelijk dat we ons bekeren tot het model-Nieuwkoop. Met een ambtelijke dienst die uit professionaliteit staat voor z'n mening. Die trouw is aan de minister als het gaat om de uitvoering van beslissingen en beleid, maar ook trouw aan de minister door vanuit kennis, ervaring en professie ook het onwelgevallige te rapporteren en te adviseren. Zoals Tjeenk Willink ooit zei: trouw aan het ámbt van de minister, niet aan de persoon van de minister. Ambtenaren die zelf, zonder mandaat van de minister, de telefoon pakken en een Kamerlid opbellen om – bij de zoveelste set vervolg-Kamervragen – aan te bieden het eens persoonlijk uit te komen leggen. In dit land wordt een burger die een Wob- of Woo-verzoek indient de volgende dag gebeld door zo'n ambtenaar, maar een Kamerlid nooit!

Ik kom tot een afronding.

Op 6 oktober 2018 was ik aanwezig bij het D66-congres in de voormalige veemarkt van Den Bosch. Alexander Pechtold verraste de congresgangers door plots zijn afscheid aan te kondigen. Ik was daar als D66-watcher vanuit de CDA-fractie. Twee weken eerder, op 2 juni 2018, was ik daar ook. Bij het CDA-congres. Zelfde zaal, zelfde groene licht, dezelfde witte stoelen, hetzelfde podium. Alleen de partijlogo's waren verschillend. En de mensen!

Aan het einde van beide congressen begaf ik mij al snel naar de garderobe. We moesten lang wachten op onze jassen en toen gebeurde er iets bijzonders. De CDA'ers bleven braaf wachten in de rij, enkelen gingen zelfs het personeel helpen met jassen uitdelen. Mijn vrienden van D66 stortten zich en masse op de garderobe en voerden een soort *survival of the fittest* uit om hun eigen jas te bemachtigen.

Wat ik hiermee wil zeggen. Mensen verschillen, politieke partijen verschillen. We moeten het in dit land doen met elkaar, maar juist die fundamentele verschillen zijn interessant en leuk en onderbenut. Zo maakt het wezenlijk uit of je met een D66'er of een CDA'er over privacy spreekt. Het maakt werkelijk uit of je de opera van het individualisme bezingt of het hooglied van de gemeenschap, als je spreekt over de bescherming van de persoonlijke levenssfeer in relatie tot de bestrijding van criminaliteit.

Het zijn die grote discussies die de politiek interessant maken, die de politiek aanzien geven. Was die fundamentele, principiële discussie maar meer gevoerd rond de kinderopvangtoeslag: juist daar had de politiek de ambtelijke wereld verder kunnen helpen.

Op Curaçao zei een politicus ooit tegen mij: jullie hebben politieke partijen met wortels, met historie, met waarden. Wij hebben alleen maar mannetjes. Waar we dan achteraan lopen, tot we een nieuw mannetje zien. Inmiddels zijn we meer op Curaçao gaan lijken dan we zouden willen. We lopen achter mannetjes – én vrouwtjes – aan. Meer dan achter ideeën en overtuigingen. En als partijen al ideeën hebben, dan hebben ze geen leider die dat overtuigend weet in te brengen.

Ideeën hebben we nodig. Ideeën en identiteit. Geen ombudspolitiek of ander klein bier waar we alleen maar het wantrouwen mee voeden. Maar vergezichten, visie, durf om te regeren, beelden bij de toekomst van Nederland. En vooral ook een parlement, dat meer is dan de som der delen.

Dank u wel.